

LÁNYI GYÖRGY

A SZIÁMI HALVIADAL

TARTALOM

Képzelt riport egy bangkoki játéklubról

A halviadalra fogadók játéktermében

A harcoshalak küzdelme

Máig dívó hagyomány

A hátsó indiai halviadatok szereplőiről

A szíami harcoshal

A félcsőrös csuka

A halviadaloztatás a biológus szemével

Irodalom

Terebess Kiadó, Budapest, 1998

Képzelt riport egy bangkoki játéklubról

- Estére a Casino Bangkok Clubba hívogatom azon kedves vendégeinket - szólta a Hotel Mekong Intercontinental recepciójánál egybegyűlt utascsoporthoz emelt hangon, titkot leplező mosolyával Ida Teo Vang kisasszony, a helyi vendégkísérő -, akik az ottani remek italok és a varázsos zene mellett egy hagyományos thaiföldi szerencsejáték különleges élményében is kívánnak részesülni.

- Ki vele, mit tartogat számunkra pontosan? - szakította félbe a csoport egyik türelmetlen öregura -, milyen kártyával verik a blattot abban a csodálatos lokálban, mert mi csak Black Jack-ben meg pókerben játszunk...

- Mit gondol rólam, tisztelt uram, az ilyen mindenfelé elterjedt, nyerésszedő játékok „látványára” aligha invitálnám mindannyiukat. Nos, ha már előre tudni szeretnék, hát elárulom: egy ragyogó színezetű, nálunk, thai nyelven „pla kat”-nak, sőt a Khmerek idején „pla kat khmer”-nek (vagyis Khmer földjéről való harcoshalnak), a malájok nyelvén „vader bettah”-nak, s ez utóbbi nyomán tudományos és becenevén egyaránt Bettának nevezett, kis hátsóindiai halacska élethalálharcára fogadnak a ma estére javasolt játéklub fogadásos, halviadaloztató külön játéktérjében. Ott, korszerűbb keretek közt a régi teaházak és a községi rizspálinkás kricsmik közkedvelt ősi néphagyományát követve, luxus körülmények között, modern játékszabályokkal fogadnak nagy tétekben a gazdag játsszó felek, s szurkolnak a kiválasztott küzdő betták „meccsének” eredményéért a nyerésben ugyancsak érdekelt kibicek.

- Ez csakugyan érdekes, nem mindennapi programnak ígérkezik - ismerte el ismét közbekotyogva, ám ezúttal a többiek egyetértését is tolmácsolva az imént már hangját hallató öregúr -, noha csoportunk elkötelezett állatvédő tagjai feltehetően aligha találnak majd élvezetet az egymásnak heccelt, öldöklő viadalra kényszerített állatok szánalmas harcában...

- Pfuj! - vette a „lapot” mélységesen megvető hangon a társaság egyik állatszerető hölgy tagja - nincs elégük az embereknek a szerencsétlen „harci bikák” lemészárlásából az örjöngő bika- viadalokon, aztán az egymás ellen heccelt „harci kakasok” lábukra erősített sarkantyú- késpengékkel üzött véres viaskodásaiból, a kínai tücsök-játékosok szűk kis tücsök-kalitjaiban egymás elpusztítására szorított tücsök-marakodásaiból, hogy az egymás szétmarcangolására összeugratott bull- és staffordshire-terrierekkal üzött kegyetlen kutyaviadalokról már ne is szóljunk... És akkor miről hall itt az állati jogokért kiálló állatvédő, arról, hogy itt, Hátsó- Indiában, alantas nyerésszedési célból még szerencsétlen halakat is harcoltatnak egymással...

- Tán fölheccelik őket a szégyentelen szerencsejátékosok? - replikázott egy másik hölgy, aki ráadásul odahaza díszhalaiban leli örömét -, hiszen a pompás kis halak sok mindenre képesek, csak egymással vívott, öldöklő harcokra nem... Legalábbis az én lenyűgözően szép kis díszhalaim, amint otthon megfigyelhettem, csendben, önfeledten úszkálnak tágas társasakváriumukban, esetleg vidáman kergetőznek, vagy nyugodtan meghúzódnak a vízínövények fedezékében. Egy külön medencében van ugyan egy falánk, nagy márványsügérem, ám az is legföljebb csak gyorsan elkapja és egyből elnyeli az eledelként nyújtott apró halakat, no de a végkimerülésig, sőt egymás elpusztításáig tartó, ádáz halküzdelmekről még sohasem hallottam...

- Csupán azért nem - szakította félbe díszhalkedvelő társát ellentmondást nem tűrő kioktató hangon a társaság akvarisztikában járatosabb hölgytagja -, mert még úgy látszik, nem szánta rá magát a színpompás, fátyolúszós betták tartására. Különben már a díszhalkereskedőjénél észre kellett volna vennie, hogy a tüzes ragyogású him betták nem közös medencében, hanem egymás mellett sorakozó üvegekben, vagy a medence felső részébe függesztett plexi cella-

sorban, egymástól különválasztva várakoznak vevőikre. Eladjuk, hogy nem merítse ki az üvegfalon keresztül egymásnak tetszelgő, sőt fölhevülve egymás helyett az üvegfalnak rontó betta-hímjeit, takarólemezeket csúsztat az üvegrekeszek közé. Különben, ha összeeresztenének két ilyen ivarilag fejlett hím, ... no de én többet nem mondok, nem akarom előre elmesélni a ma esti látnivalókat. Azok, megvallom, számomra is igazi élménynek ígérkeznek, hiszen tenyésztésre szánt, féltett betta-hímjeimet sohasem lett volna szívem a díszhalbarát számára oly lehangoló, kegyetlen marakodásnak feláldozni. Ha egyébként kegyed valaha is ilyen sziámi harcoshalat szándékozott volna beszerezni díszhalkereskedőjétől, az egész biztos, hogy felhívta volna a figyelmét, két ivarérett hím sose tegyen közös medencébe. S ugyanerre figyelmeztette volna, ha egy ujjnyi csukaképű halra esett volna a választása, mert az ugyancsak innen, Sziámból származó kis félcsőrös csuka hímjeit, akár a bethákat, felhasználják halviadaloztatásra. Mindezt Teo Vang kisasszony is megerősítheti. Thaiföld helyett azért említettem Sziámot, mert a külföldiek a XVI. századtól kezdve Thaiföldet mindig is így hívták, sőt, úgy tudom, hogy eme ország déli nagy tengertérségét földrajzilag manapság is Sziámi-öbölnek nevezik.

- Kegyed ennek a témának avatott „tudósa”, kedves hölgyem - lelkenedezett Ida kisasszony - valósággal „elveszi a kenyeremet”... Hanem, minekutána már elég sokat tudunk a sziámi haljátékokról, nem marad más hátra, mint a valóságban is látni ezt a sajátos hátsóindiai szerencsejátékot, melyet nemcsak nálunk, Thaiföldön üznek hagyományos szenvedéllyel, de ugyancsak fölkapottá vált Malájföldön, Indonéziában, nevezetesen Szingapúrban, sőt még Laoszban, Kambodzsában, és Vietnamban is. Eljutott e játék Hongkongba, Tajvanba, a Fülöp-szigetekre, Japánba is, ahol egyébként nagy szakértelemmel foglalkoznak a szebbnél-szebb „harc bethák” tenyésztésével. Hát akkor végül is arra kérem önöket, döntsék el, este a „Rettenthetetlen mandarin” című balett előadására menjünk-e, avagy nézzük meg a Casinó Club Betta játéktermében a harci halak mai fogadási fordulóját?

- A játékkaszinóba menjünk! - harsant föl a többség torkából az egybehangzó válasz. Csupán néhány megrögzött állatvédő fanyalgott, de aztán nem akarván lemaradni a többiektől, némi duzzogás után ők is csatlakoztak a kaszinóba induló vendégcsoporthoz.

A halviadalra fogadók játéktermében

A Bangkok Casinó Club neonfényes épülete a Csaophrája folyó partján húzódó kerthelyiségben, Krung Thep előkelő hotelnegyedében várta a külföldi csoportot. Az asztalokat előre megrendelték. A csoport tagjai éppen akkor érkeztek a nyerőautomatás-, a kártyázó-, és rulett előtermeken át a játékkaszinó halfogadási Betta-játsszótermébe, amikor a zenészek hirtelen abbahagyták a buja távolkeleti zenét, s a „Lótuszvirágnak” becézett dizőz dobütőjével a nagy rézgongot megszólaltatta, mire a szmokingos kaszinó-vezető lépett a dobogó mikrofonja elé.

- Kedves vendégeink - szólt nagy pátosszal -, ezennel megkezdjük a ma esti haljátszmákra a fogadásokat! Akik az első kör hat játékasztalánál kívánnak 800 bahton felüli tétekben fogadni, válasszák ki a vetélytársukat, és ha a partnerek már megvannak, váltsák meg a pénztárnál az adóbélyeges játékjegyüket. Ha ez megvan, mutassák azt fel tüneményes háziasszonyunknak, „Lótuszvirágnak”, akinek szolgálatkész együttműködésével válogassák ki a falipolcon sorakozó, számozott üvegekben előkészített harci betták közül a „biztos nyerőt”... Végezetül fáradjanak a nagyérdemű fogadótársak újra a Pénztáráblakhoz és tegyenek tétet a „Lótuszvirág” által már följegyzett számú, kiválasztott harcoshalukra, amelyet majd valamelyik pincérünk üvegestül a lefoglalt játékasztalukra visz. A fogadás tétjének összegét 100 és 50 bahtos képviselő kuponokban kell megváltani és a fogadónak a játékasztalon maga elé rakni. Akkor hát nagyjából mindent elmondtam, ha további kérdés adódna, azt bátran tegyék föl a játszmákhoz kijelölt találat-döntnököknek, vagy másképp viadaluk meccs-bírójának. Most pedig szóljon újra a zene!

A zenészek tust húztak, majd a dobpergés elhalkulásával a My Fair Lady „I could have danced all night” című dalának hangulatos zenéjébe fogtak. Kár, hogy időnként, egy-egy ajtónyitáskor a szomszédos táncteremből a harsány bugivugi-zene ricsaja is beszűrődött. Ám a kaszinótulajdonos ismét félbeszakította a zenekar finom muzsikáját és a mikrofon elé lépett.

- Hadd jelentsem még be, hogy az Intercontinentalből egy kedves angol vendégcsoport érkezett az imént. Úgy értesültem, ők egyelőre csak ismerkedni kívánnak a mi hagyományos betta-viadalainkkal, de remélem később, egy további körben, vagy talán máskor ide visszatérve, ők is beszállnak egy-egy játszmába. Mint kibicek akár most is próbálkozhatnak szurkolói tétjeikkel az egyik vagy másik harcos hal győzelmére fogadva. Ám, ha egyelőre csupán megfigyelőként tartózkodnak körünkben, akkor is megkülönböztetett tisztelettel köszöntöm valamennyiüket, s kérem, érezzék jól magukat Casino Clubunkban!

A zenekar újra tust húzott s folytatta szalonzene-programját. Közben a külföldi vendégcsoport mindegyik tagja helyet foglalt a rezervált asztaloknál, s az ott termő pincérek mindjárt faggatni kezdték őket: milyen italt hozhatnak?

- Miféle specialitásaik vannak? - tudakolták a férfiak -, illetve mit ajánlanak nekünk és persze a hölgyeknek?

- A hölgyeknek ajánlanám a Banana Daiquiri-koktélt - válaszolt az angolul kifogástalanul beszélő főpincér -, ami banánlikőrből, s kevésnyi rumból, narancs- és citromléből készül. Javasoltam még a Green Tie-koktélt is, ez a zöldtea-sűrítményen kívül kevés rumot és narancslevet tartalmaz. Az uraknak pedig fölhívom a figyelmét az Arrakra, rizsből, cukornád-melaszból desztillált, Indiából és Indonéziából származó, 46 százalékos alkoholtartalmú, erős italunkra. Vagy ajánlanám még a szakét, mely Japánból származó, 19 százalékos, édeskés rizsbor. Talán ezzel kellene kezdeni. Sok mást, whiskyket, brandykat is választhatnak az itallapról, ahol az árakat amerikai dollárban is feltüntettük.

Közben azonban elkezdődött a tikett- és kupon-váltók kasszáhozvándorlása, ahol a pénztároson kívül az ügyeletes adóellenőr vigyázta a megfelelő adóilleték kiszabását. Majd kezdetét vette a játszma-tikettet váltott fogadók által a harcoshal-kiválasztás nagy fontolgatást igénylő művelete. Ez már a külföldi vendégek számára is érdekes látnivalónak ígérkezett, ezért miután megrendelték italukat, sorra fölkeltek asztalaiktól s a Betta-üvegek sorát tartó hosszúpolcos tálalószelekrény köré gyűltek, ahol figyelni kezdték a kiállított, számozott Betta-hímeket méricskélő fogadó játékosok tanakodó vizsgálódását, nemkülönben a kisebb tételekben ugyancsak érdekelt kibicek tipp-adásait.

A zene lehalkult, s „Lótuszvirág” szolgálatkész „háziasszonyaként” - a mustrálók személyes kéréseit követve - sorra kihúzogatta a kívánt sorszámú Betta-hímek üvegfalai közé csúsztatott takarólemezeket, hogy az ekkor egymást észrevevő harcoshal-hímek a fogadók számára megmutathassák harcbeli készségüket. Amikor ugyanis egy ilyen szaporodási körzetét ösztönyszerűen védelmező Betta-hím az üvegfalon át megpillantja riválisát, hát-, farok-, valamint farok alatti hosszú úszóinak sugarait fölmereszti, kifeszíti, színei egyre sötétednek, ragyogóbbá válnak, miközben az üveg túlsó oldalán a másik hím Betta ugyanilyen imponálni akaró fenyegetőző testtartást vesz föl és színeit villogtatja. Azután olyasmi történik, amire a halak közül egyedül a Betta splendens és nemzetségének még néhány faja képes csupán: a kopolyúit takaró kopolyúfedőit mintegy pajzs gyanánt előrefordítja, s így támadásra felkészülten és fölhevülve, egyszerre csak vadul ront ellenfele felé, persze csak az üvegfalat tudja ostromolni. A fogadó feleknek és tipp-adó kibiceknek ezalatt nem sok idő áll rendelkezésükre a vadságukat bemutató harcoshalak jelzőszámának följegyzésére, azaz választásuk eldöntésére, mert az egyre dühösebb halak hiábavaló elválasztófal-harapdálásaikkal, az ellenfél elérhetetlen látványának szóló fölösleges támadásaival csakhamar kifárasztanak magukat, s kevesebb energiájuk maradna tényleges harcuk sikeres megvívásához. Ezért „Lótuszvirág” kisasszony a fő versenybíró gongütésére visszacsúsztatgatja a választó lemezeket, a fogadók pedig a „totalizátor-kasszához” sietnek, ahol bemondják feljegyzett tippjeik közül az első jelzőszámát és a tét összegét. Ha ugyanarra a Bettára más is fogadni akar, az dönti el, kinek a nevezését fogadják el, hogy a fogadó riválisok közül ki hajlandó többet tenni a szóbanforgó küzdőhalra. A játész partnerek és szurkolók helyezéseit, illetve tét-befizetéseinek végét a fő versenybíró újabb gongütése jelzi. Ekkor a játszmazóók helyet foglalnak kijelölt sorszámú játékasztaluknál, ugyanígy a szurkolók is választott harcoltató játékosuk asztala körüli székeken, majd megjelenik a meccs találat-döntőke is az asztalnál, szemben a lapos, széles, ragasztottfalú üvegmedencével, mely kis üvegkád lesz kényszerű küzdőporondja a két hal elkeseredett élethalálharcának. Közben a totalizátortól „Lótuszvirág” megkapta az egyszerre tíz asztalon folyó halviadalok asztalonkénti két rivális halának (a fogadók által végleg lekötött állatok) jelzőszámait, s e jegyzék alapján kiemeli a polcra egy-egy meghatározott játékasztal fogadói-nak rivális bettáit, melyeknek üvegcelláit sötétkék selyemkendővel külön-külön letakarva átadja a pincérnek, aki a számozott üvegeket így letakartan a jelzett játékasztal fogadóihoz viszi.

Amikor mindez megtörtént, a játszma döntőbírójának füttyjelére a fogadók mindegyike leemeli küzdőhala üvegrekeszéről a sötétítőkendőt, s azok szinte egyszerre a küzdőhelyre, az asztal közepén előkészített kis medence vizébe csúsztatják óvatosan a harcoshalukat, amelyre oly sok pénzt tettek a győzelem reményében. A bíró pedig elindítja az időmérő órát, maga elé helyezi a támadást jelző és minősítő játszmalapot, s a fogadók is mintegy, a maguk ellenőrzésére előveszik jegyzetblokkjukat, s ezzel minden készen áll az izgalmas halviadal minden mozzanatának nyomon kísérésére.

- Szabad kíváncsiskodnunk? - tudakolta a hármás jelzésű játékasztal szurkolói mögé gyülekező angolok egyike.

- Ó igen - válaszolta a meccs-bíró -, de mert látom, hogy önök még „újoncok” a halviadal-szurkolás terén, hadd hívjam föl becses figyelmüket néhány szabályra. Először is a viadalozó medencéhez másfél méternél közelebb lehetőleg ne közelítsenek. A gyors gesztusokat, hirtelen mozdulatokat és a hangos beszédet kerüljék. Inkább foglaljanak helyet a párnázott székeken, melyeket a pincérekkel idehozatok az én térfelemre, mivel a szurkolók szemközti félköre mögött már nem sokat láthatnak. Ha meg közben itt akarják hagyni egy időre a játszó-kört, óvatosan emelkedjenek föl és „angolosan távozzanak”.

- Az nem esik majd nehezünkre, hisz éppen angolok vagyunk... - igyekezett szóviccét elsütni az imént érdeklődő úr.

A harcoshalak küzdelme

- Akkor indítok! - jelentette be a meccs-bíró, aki e pillanatban fölcúsztatta, majd kivette az üvegkád két térfelét elválasztó válaszfalat, hogy az egymást mindeddig csak az üvegen (az átlátszó plexi-lapon) keresztül méregető ellenfelek kezdjék úszófeszítő és színerősítő, tetszelgő pózukat próbálgatni.

A szurkolóktól nézve a baloldali térfélen egy hatalmas úszóvitorlát feszítő, indigókék Bettahím, a jobb térfélen pedig egy hasonlóan impozáns úszóméretű, de bíborvörös (a tenyésztők szerint: orchidea-piros) színezetű rivális pompázott. Az elválasztó fal „megszűnését” az egymással szembeni ellenfelek nyomban érzékelték, s ezt bizonyították is azzal, hogy egyetlen szempillantás alatt egymás mellett termettek. No, most kezdődik csak a „tánc”, most kell minden megmozdulásukat éber figyelemmel követni!

A küzdő felek egyelőre még nem támadnak, nem vágnak egymás testére, hanem előbb óvatos egymáshoz közelítéssel, magasra feszített úszókkal, s mind tüzesebb színekkel, magamutogató erőfitogtatással kezdik egymást kerülgetni. Imponáló testtartásban, színragyogtató pikkelysor-villogtatásokkal köröznak egymás körül, időnként oldalról annyira közelednek egymás testéhez, mintha csak egymáshoz simulva „keringőznének”. Az egész olyan, mintha udvarló, eksztázisos násztánc volna. Aki először látja, elámul a látvány szépségétől, de azok is, akik már sokszor láttak hasonlót, újra meg újra gyönyörködve szemlélik a viadalt bevezető, imponáló pózokban tobzódó előjátékot. Ez még nem idegfeszítően izgalmas szakasza a küzdelemnek, még „csupán” az ellenfelek egymás előtt tetszelgő erőfitogtatásának része, de a fogadók és kibiceik az egymást ingerlő, köröző mozdulatok mozzanataiból, a fenyegető testhelyzetekből, az úszófeszítő és színvillogtató pózok erélyéből következtetéseket vonnak le a maguk számára egyik-másik küzdőfél kilátására a viadalban.

A mai, „harci Bettaként” árusított szíami harcoshal-hímek a kifejtetlen 10 cm törzshosszméretre kitenyésztett fátyolosúszójú tenyészváltozatok köréből kerülnek ki, míg a vadon tenyésző eredeti törzsek hímei (régebben még csak ezeket alkalmazták viadalokra) legfeljebb csak 5-6 cm hosszúak. Tehát mind a nagyobb testméret, mind az egymástól jól elütő, markáns testszínezet, kedvez viadaluk minden mozzanatának kényelmes megfigyelésére.

Noha a még békésnek tűnő harci előjáték egy darabig eltart, máris észrevehető, hogy az egymást méricskélő állatok egyre hevesebbé, ingerültebbé válnak, tehát az eddiginél is indokoltabb figyelniük, melyik küzdőfél hagy föl az egyre izgatottabb harci bevezetővel és váltja át rituáléját egy szempillantás alatt jól célzott támadássá. Ezért az asztal körül ülők mindegyikének arca most megfeszül és némán várja az elkövetkezőket.

Nos, az egyre fenyegetőbb közeledések még-még szertartásos visszafogottságát egyszerre csak megtörve a harcoló felek testüket hirtelen S alakban meggörbítik, egymással szembe fordulnak, kopoltyúfedőiket pajzsként fejük elé fordítják, majd egy szemvillanás alatt egymásra rontanak. S noha a harci hevületük miatt a küzdő halak az emberi buzdítást még akkor sem vennék tudomásul, ha netán értenék, s a hangoskodást a versenyszabályok eleve tiltják, a fogadók és a szurkolók szájából ekkor ilyesfajta „biztatások” törnek ki, persze kissé visszafogott, nem túl hangos, rekedtes hangon:

- „Kék vitéz” csípd meg!...

- „Piros harcos” döfj vissza!...

A kezdő támadásnak a találatgyőztese a kék hím volt, mely a piros küzdőfél oldalához férközve, annak hátúszótővét oly erővel harapta meg, hogy az okozott seb következményeként néhány vörös hátpikkely kavargott a vízben a sértett teste körül, mintha vörös vércsepp lenne, s az első találat „nyertesének” húsos ajkai közül „véres kardként” meredt előre egy hosszú, kitépett hátúszódarab. Ám a kárvallott kék harcos testi fájdalmát láthatóan jóval fölülmúlja az őt ért támadás miatt fölszított revansvágy dühe, elszánt agressziója. Nem hagyja tehát magát, s most habozás nélkül ő tör orvul iménti támadójára. Hevesen dőf ellenfele szemére, de az elmozdulásával megóvja kényes célpontját, s a piros harcos a szem mögötti fejtetőre tud csak harapni. Erre aztán a célt tévesztő kerül hirtelen védekező helyzetbe, mert ekkor megint a fejtetőn harapott kék küzdőfél rohamoz újra a pirosra és bőszen az oldalába csípve egész pikkelysorokat mar ki annak a törzséből. Percekig tart így a vad tusa s egy idő múlva mindkét harcos testéről levált pikkelyek és kiharapott úszósugarak, úszódarabkák kavarnak a heves mozgástól örvénylő vízben.

Persze a halak egyetlen vérköre nem enged meg hosszan tartó mérkőzést, ezért a heves összecsapások gyors mozgássorát időnként egy-egy rövid pihenőre meg kell szakítani. Ilyenkor a kimerültebb küzdőfél a küzdőporond, vagyis a viszonylag szűk medence egyik sarkába vonul vissza, halványult színekkel, rongyos úszókkal, sebes oldalakkal „hasal” a medence alján, búvóhelyek hiányában az egyik sarokfalat használva fedezékül. Ezt a visszahúzódást az erősebbik, de már ugyancsak jó egynéhány találatot szenvedett ellenfél is kihasználja: miután rivalisa fenyegető közelsége immár nem veszélyezteti, ő is megenged magának egy rövid pihenő szünetet, persze a haltartó ellentétes sarkában. Azonban mihelyt az egyik harcoshal újra erőt tud magán venni, kikergeti ellenfelét a pihenősarokból, s akkor a küzdő felek egy következő viaskodó menete veszi kezdetét. Újult erővel folytatódnak a dühödt nekivágások, az ügyes vagy kevésbé sikeres kitérések, majd elkeseredett viszont-támadások, a térfélről (a vélt saját birtokról) való tovaűzés itt merőben hiábavaló kísérletei. A küzdelem kezdetén oly pompás vitorlákként feszülő nagy úszók mind rongyosabbá, rövidebbé, rojtozottá, hiányosabbá, a mesésen ragyogó oldalak pedig egyre sebesebbé, pikkelyhiányossá, haloványabbá, véraláfutásossá válnak, persze nem egyformán a két harcosnál. A mi „küzdőmeccsünknel” a kék hím Betta testét kevesebb súlyos harapás érte, ezért viszonylag jobban néz ki egyre rongyoltabb küzdőtársánál, a pirosnál. Közben a küzdelmet levezető bíró komoly képpel jegyezteti a támadások kimenetelét, egy-egy rövid szóval is jelezve a támadás „ülését”, és annak mértékét.

A fogadók ugyancsak jegyeztetnek, a kibicek örvendeznek, avagy bosszúsan morgolódnak, de amúgy még mindkét fogadó, így a szemlátomást rosszabbul álló is reménykedik.

A külföldi kíváncsiskodók pedig, akik most első alkalommal látják az egzotikus kis hal- szépségeknek, ragyogó „vízi ékszereknek” mind gorombábbá váló, öldöklő vetélkedését, ugyancsak eltűnődhetnek azon, hogyan is szorulhatott ennyi ádáz düh, oly végletekig kitartó agresszió ezekbe az ujjnyi halfűriákba. A fogadók meg a szurkolókör tagjai ellenben nem sokat tűnődnek, rég túl vannak már az ámuldozáson, őket már csakis a nyerés lehetősége, illetve a mostani játszma kimenetele foglalkoztatja. Idegességüket a drogpácos cigaretta szívásán túl időnként egy-egy pohár daiquirivel vagy groggal öblítik le.

A hol fél óra hosszat, hol egy egész órán át, de nemegyszer több órán át is eltartó harcoshalviadal még egyelőre folytatódik. A meg-megújuló erővel ismétlődő támadások erős harapásai és tépései főképp az ellenfél hát-, farok alatti- és farok feletti részeit érik, de a testoldaloknak és a fejnek is jócskán jut a heves dőfésekből.

A hármaskasztal pikkelyes küzdői közül a kék hím ígérkezik „győzőnek”, de azért az ő valamennyi úszója és törzse is - fölénye ellenére - némi megtépzottságot mutat. Annál szármalmasabb a piros hím megjelenése: csaknem tövig kitépett úszói a megmaradt részeken is kirojtozódottak, szörnyen hiányosak. Agyonsebzett a törzse is, oldalainak levált pikkelysorai helyén nyílt sebek tátonganak. Mozgása mind bizonytalanabbá, már-már imbolygóvá válik, s immár nem kétséges, hogy alkalmatlanná vált a további küzdelemre. Nem egy ilyen kikészült harcos betta ilyenkor már az oldalára fordulva a fenékre süllyed vagy élettelenül fordul fel. S ez a piros hím derekasan küzdött csaknem egy órán át, s bár még valamelyest tartja magát, nincs értelme harcoltatását tovább erőltetni. Ezért a vesztes fogadó beleegyező bólintására a meccs-bíró lefújja a viadalt. A találati játéklapra rávezeti a viadal időtartamát, összegzi a találatok számait, ráírja a minősítést és aláírja a nevét, majd ráüti a kis kézipecsétjét. A nyertes fogadó persze örül és oly büszkén húzza ki magát, mintha legalábbis a saját vívógyőzelmét ünnepelné. Azért vigasztalja játszópartnerét, s engesztelésül rendel egy üveg pezsgőt, majd a koccintás után összeseperve a kuponokat, a bíró aláírta játszma-jegyzékkel a kasszához siet, hogy tetemes nyereségösszegét fölvegye.

Máig dívó hagyomány

A hármasszaltalnál véget ért halviadaloztató játszma után fölbomló szurkolókörből az asztalukhoz visszatérő angol vendégeket Teo Vang kisasszony kíváncsian kezdte faggatni:

- Na, érdekes volt idejönnünk? Kívánnak még valamit rendelni, vagy rendezzük a számlát és nézzünk át a rulett-szobába, más játéktérmebe? Esetleg pillantsunk még be az egyik-másik játékasztalnál tovább folyó halviadal-játszma állásába?

- Rulettben odahaza is lehet részünk - válaszolt a tudakozódásra, társai egyetértésével Lawrence úr -, inkább egy kis ideig még itt maradunk és rendelünk még egy s más specialitást. Mondhatom, amit itt végignézhettünk, az nem mindennapi élmény volt számunkra, bár a szegény megtépázott halak száralmas „látványa” alaposan megviselhette állatvédő barátaink lelkét. Hanem ha már nálam a szó, nekem is volna önhöz, Vang kisasszony egy kérdésem.

- Érdeklődéssel hallgatom önt, tisztelt uram.

- Nos, az itt folyó „Betta-szerencsejáték” láthatólag egy modern játékkaszinó nagyvilágiasan korszerűsített játékszabályai és luxus keretei közt bonyolódik. Ám miután ez a „halfogadási hecc” a világon sehol másutt, csak Hátsó-Indiában, de főképp itt, Sziámban dívik, gondolom, ennek régi, népi hagyományai lehetnek, s a lakosság szerényebb találkozóhelyein, a kevésbé jómódúak körében bizonyára nem éppen így zajlik...

- Lawrence úr, ezt ön nagyon jól feltételezi. A halviadatok igen régóta népszerűek minálunk. Pontosan senki sem tudja, hogy ezt a - mondhatni - népi szerencsejátékot mióta űzik, de már a XV-XVI. századból való, múzeumban őrzött tálakon és vázákön a korabeli porcelánfestők megörökítették a kifeszített úszókkal egymásnak támadó sziámi harcoshal-hímeket, sőt a halastálban viaskodó halakat figyelő játékosokat is. Fönnmaradtak a XVII-XVIII. századból dísz-legyezők és selyemkimonók, sőt asztalkendők is, amelyekre harcoló Bettákat és a viadalukat néző lakosokat festettek.

- A népies játéktílus bizonyára közvetlenebb, nem oly szertartásos lehetett, mint az itteni... - kívánta a saját „bölcsségét” hallatni Lawrence-né, aki nem akart lemaradni az ura szerepléséről.

- Csakugyan így van, ez nem kétséges. A maláj és a thai gyerkőcök mindig is szívesen keresték föl a helyi pocsolyákat, vízínövénnel dúsan benőtt tavacsákat, rizsföldi vízes-árkokat, hogy azokból kis kézhálóikkal, annak híján kis kosárkáikkal mindenféle különös apró vízilényeket fogjanak. A szegényebbek az otthoni konyhán ételként felhasználható, vagy akár egy kis zsebpénzért a piacon eladható, gyermekököllyi vízcicsigákat gyűjtötték. A hazavitt „csodabogarak” aztán kisebb-nagyobb edényekbe kerültek, s csakhamar föltűnt közöttük egy ragyogó pikkelyfényű halacska: a sziámi harcoshal, noha a vadon élő alakok színpompában, úszóik hosszában, egész testméretükben még korántsem vetekedhettek az egy évszázad óta kitenyészett, s a díszhalpiacot manapság uraló fátyolos betták pompájával. Ám amikor véletlenül a természetből begyűjtött két Betta-hím került a közös víztartóba, hamarosan elárulták harcias viselkedésüket és föltűnt tetszetős színváltozásuk. Később a halászó fiúk már csakis a harcoshalakra „vadásztak”, mert egyfelől a szüleik is szívesen gyönyörködtek odahaza a dísztalukban pompázó kis állatokban, majd rájöttek, hogy remek időtöltés a szomszédokkal, meg a kocsmái ivócimborákkal e harcias „vízi kakasok” viadalainak kimenetelére fogadásokat kötni. Másfelől e halászgatással keresni is lehetett, mivel a teaházak és rizspálinkát áruló italmérések tulajdonosai a jó különkeresetet hozó halviadatok bevezetésével,

majd széleskörű elterjesztésével rendszeresen vásároltak a betta-hímeket hozó fiataloktól utánpótlásul harcoshalakat.

- Gondolom, olcsón kifizették a kevéssel beérő halászfűukat - szólt közbe szociális érzületének hangot adva Greenfield úr.

- Hát bizony eleinte nagyon is kihasználták őket - vette vissza a szót Ida -. A tulajdonos először kiöntötte a szállító-korsók tartalmát egy nagy, lapos tepsibe, gyorsan kiválogatta a hozott választékból a legmutatósabb, legfejlettebb, s legagresszívabbnak tűnő halakat, majd azokat már külön-külön kis üvegekbe rakva, szolgálóival elvitette. A hátramaradt példányokat a fiúk elvihették, vagy a közeli dísztóba önthették. Ezután a vendéglős rizzsel rakta tele hal-szállítóinak kulikalapjait, vagy a kiválogatott Betta-hímek darabjáért megszabott néhány satangot (fillérnek megfelelő, thaiföldi váltópénz; 1 baht=100 satang), összesen 1-2 bahtot adott, ahogy mondani szokás „aprópénzzel” fizette ki a szállítóit.

- Ő maga pedig jó sokat keresett a halviadalon... - mondta ki a szentenciát ezúttal Brown úr, a társaság egyik legsikeresebb üzletembere.

- Bizony, a hal-szerencsejátzmák egyre jövedelmezőbb bevételi forrásnak bizonyultak - folytatta Teo Vang idegenvezető hölgy -, s így az állam is csakhamar fölfigyelt egy újabb adóbevételi lehetőségre. Ezért már a XVII. századtól kezdve a halviadal-játzmákat megadóztatták, melynek mértéke, kirovási módja és adóellenőrzése időről időre változott, de mind a mai napig tart. Egyébként a tengertorkolatokhoz közeli folyóöblök félsős- vagy másképp kevertvizű, úgynevezett brakkvizéből halászgató fiúk gyakorta vittek haza egy másik halacskát, melynek fejlett hímjei a betta-hímekhez hasonló hevesességgel, de még gyorsabb összecsapásokkal harcoltak egymással, e halat thaiföldi vagy szíami félcsőrös csukának hívják. Hamarosan kiderült, hogy e kisujjnyi hosszúságú, vékonytestű, csukaképű, elevenszülő halak hímjeivel ugyancsak szórakoztató halviadatok folytathatók. Akadtak is nyomban olyan fogadók, akik csakis a „félcsőrösökkel” kívántak halviadalt rendezni. Nosza, a teaház-tulajdonosok közül egyre többen igyekeztek félcsőrös csukákat is beszerezni, hogy ezzel alkalmazkodjanak a megoszló igényekhez. A „félcsőrös”-viadatok azonban annak ellenére, hogy e kis csukák a víz színe alatti támadásaikkal fölülről jobban megfigyelhetők és összecsapásaik jobban láthatók, a betta-viadalt nemcsak hogy kiszorítani nem tudták, de a legtöbb helyen a szíami harcoshal-küzdelmek maradtak az egyeduralkodók.

- Akkor mégis csak térjünk vissza a régimódi betta-harcoltatás szokásaihoz - figyelmeztette udvariasan a már sok koktélt megkóstolt „mesélőjüket” Lawrence úr, de azért huncutkásan még egy kevéske vanílialikört töltögetett Ida kisasszony poharába.

- Csakugyan egy kissé elkalandoztam - folytatta Ida Teo Vang -, de talán nem volt érdektelen fölhívnom becses figyelmüket egy másik hagyományos halviadaloztatásra is. Ám a bettas fogadásokat illetően ott tartottunk, hogy a teaház vezetője kiválogatta és külön üvegekbe rakva bevitette a leendő küzdőfeleket a fogadó belsejébe, ahol a pincérek azokat egymás mellé a polcsorokra helyezték, de mindegyik üveget sötét kendővel takarták le. Amíg a küzdő „jelöltek” sorra nem kerültek, így várakoztak nyugalomban sekély kis vízterükben. Csupán naponta két alkalommal került le rövid időre a kendő az üvegükről: először reggelente, amikor az etetéstől és a hal anyagszeretermékeiktől bepiszkolódott vizet frissre cserélték ki; másodszor meg déltájt vagy kora-délután, amikor kevés ételmezt, néhány férget és vízibolhát adtak nekik. A „harci bettákat” ugyanis csak mérsékelten szabad etetni, mert különben a kevés mozgás és a bő táplálék miatt hamar elhíznak, elzsírosodnak, ellustulnak, mozgásuk lelassul és mindezzel alkalmatlanná válnak a gyors mozdulatokat és kitartó ellenállást igénylő bajvívásra.

- Azt tessék nekem megmondani - hitetlenkedett közbevágólag Greenfield úr -, hogy bírják ki a másnapi vízfrissítésig abban a csekélynyi vízben, minden oxigén-utánpótlás nélkül ezek a letakart Betta-hímek?

- Nos, talán ezért is maradtak a sziámi halviadatok igazi „sztárjai” a betták - válaszolt a jól képzett idegenvezető -, mert megragadó színpompájukon és rituális mozgásművészetükön kívül különös előnyt jelentő igénytelen tartásmódjuk van, ami egy sajátos szervüknek köszönhető. A kopoltyújukhoz ugyanis egy levegőt raktározni tudó, zegzugos zsákocská fűződik. Ha a Betta a víz színéről levegőt tud szippantani, azt ebben, az úgynevezett labirint-szervében tárolja, onnan jut a légköri levegőtartalékból oxigén a kopoltyúihoz. Amikor pedig e levegőtartalékot elhasználta, újból levegőt szippant a felszínről. Bizonyára meg tetszetek figyelni, hogy az iménti Betta-harc folyamán milyen gyakran szakították meg a küzdő felek egy-egy pillanatra ádáz harci „birkózásukat”, mivel a küzdelem heves csatájában a gyors mozdulatok szaporább oxigénfelvétellel, a kopoltyúk nagyobb fokú igénybevitelével jártak, s így a harcos-halaknak sűrűbben kellett a víz színéhez emelkedniük levegővitelre, labirint-szervük újratöltése végett.

- Azután hogy mentek a dolgok tovább? - türelmetlenkedett Lawrence állatokért rajongó felesége, s még leplezetlen gúnnyal hozzá is tette: - Gondolom, a szerencsétlen kis élőlényeknek akkor is csak százalmas végük lett...

- Hát szegénykének zárt küzdőhelyükön nem is lehetett más a sorsuk - vette vissza a szót Ida Teo Vang kisasszony, s még egy utolsó hörpintéssel felhajtotta italmaradékát -, hiszen a sziámi harcoshalaknak a harciasságukat kiváltó ingerekre adott örökletes válaszmozdulatai évszázadok vagy talán évezredek óta ugyanazok. Az emberek pedig hamar rájönnek, hogyan lehet kitéréseket kizáró kényszerhelyzetbe hozni eleven játékszereiket. Nos, az egykori fogadók a játszmáik lebonyolítását nem a mai rafinált szertartásos játékszabályokkal szabályozták. Nem volt meccsbíró, hanem fogadótársukkal odamentek a Betta-pulthoz, s a fő-kiszolgáló jelenlétében - aki egyben a Kung-fuhoz hasonló egyik-másik honi küzdősportban járatos „kidobólegény” is volt, - a kitakart üvegek bettái közül kiválasztották a maguk példányát, akár úgy is, hogy a kiszolgálótól kölcsönkapott zsebtükörrel próbálgatták a Betta-hímek támadó készségét. Ha egy ivarérett Betta-hím ugyanis meglátja a saját tükörképét, azzal nyomban becsapható. A tükörképével találkozó hímhalban még csak fokozza a vetélkedés ingerét, hogy akárcsak ő maga, a tükörképe is mind élénkebben reagál az úszófeszítő, a színerősödő és az előretörő mozdulatokra. Nosza, megkötik a fogadást a kiválasztott halra, ami egyszerűen az összeg, azaz a tét a főkiszolgálónál történő bemondásából és a pénz letétbe helyezéséből áll, amiről ő a számlablokkján fogadási összegjegyzéket állít ki és a számlát ellátja a fogadási összeg arányának megfelelő adóbélyeggel. Ezután a fogadók, ki-ki a maga kiválasztott halával, miután üvegét a kendővel újra letakarta, az asztalához visszavonul. Ekkor két másik felszolgáló érkezik, az egyik egy széles üvegtálat, avagy másutt egy mázas kerámiatálat helyez a játszma-asztal közepére, a másik pedig egy nagy, öblös korsóból temperált friss vizet önt az üres tálba. A zenészek, sokszor csak egy gitáros, egy furulyás és bőrdobos, vad, keleti harci indulóba fognak, a fogadók mindegyike pedig a maga elé húzott tartóüvegből, ami sokszor csak egy füles söröskancsó, a kendő leemelése után a küzdő-porondra, vagyis a tál vizébe csúsztatja a maga halát. A zene ekkor lehalkul, hogy a fogadó vendégek a figyelme a két harcoshal minden egyes megmozdulására összpontosulhasson. Hiszen a nagy tétben fogadók és a körülálló vagy ülő szurkolók nyerési reménye ettől kezdve a két rivális harcoshal sikeres támadásaitól, az ellenfelet harcképtelenné tevő agressziójától függ. Amit pedig a küzdő ellenfelek ezután a rivalizáló előjáték, majd a mind elkeseredettebb támadó, illetve védekező akcióik terén véghezvisznek, az váltakozó szerencséivel nagyjából úgy játszódik le, ahogyan azt az iménti halviadal alkalmával a saját szemükkel láthatták. Csupán az akkori elnézőbb

vendéglátói szokásoknak tulajdoníthatóan az izgága biztatások, üdvrivalgások, vagy netán fölhördülések hangereje volt többnyire nagyobb, sőt olykor összekapásokra is vetemedtek, amikor a nézelődésre betérő rendbiztosnak, vagy annak híján a karatés főkiszolgálónak s egyben kidobólegénynek is közbe kellett avatkoznia.

- Hanem időközben alaposan eljárt az idő - állapította meg álmosan a részletes felvilágosítást már megelégedő Lawrence úr -, mindannyiunk nevében hadd köszönjem meg a kedves Ida kisasszony érdekes előadását, amellyel remekül kiegészítette a játékkaszinó Betta-játék-termében látottakat. Egy hagyományos sziámi harcoshal-viadal lebonyolítását láhattuk a korszerű szerencsejátékok keretei között, amelynél a monitorokon való találatjelzéseket, a játszma állását, s a halak küzdelmének kamkorder-felvételi képsorait is nyomon lehetett követni. Hanem ami a két Betta-hím között lejátszódott, az bár kényszerítő keretek között, mégis csak a természet műve, a harcoshalak örökletes produkciója volt. Kedves Ida kisasszony, emelem poharam az ön egészségére és valamennyiünk nevében még egyszer hadd fejezzem ki köszönetünket e remek program javasolásáért és nemkevésbé a kitűnő tájékoztatásért! Hanem most már rendezzük a számlánkat és induljunk vissza a hotelbe, hogy erőt gyűjtsünk holnapi útiprogramunkhoz.

A hátsó indiai halviadalok szereplőiről

Amint az eddigiekből kitűnt, a hátsó-indiai halharcoltatásokhoz hagyományosan két különböző édesvízi halfaj ivarérett hímegeit alkalmazzák, melyek biológiai sajátosságait a következőkben érdemes közelebbről megvizsgálnunk.

A sziámi harcoshal

Betta splendens REGAN, 1909

- angolul: Siamese Fighting Fish

- németül: Siamesischer Kampffisch

- oroszul: Бойцовая рыбка

- thai nyelven: Pla kat

- malájul: vader bettah

- tudományos binominális névmegjelölésének jelentése: *Betta* nemzetségnév a maláji bettah elnevezésből; a *splendens* fajt jelölő latin névrész pedig a „ragyogó”, „pompás” jelentésű jelzőszónak felel meg.

A díszhaltenyésztők által kitenyésztett, különféle markáns színekben pompázó és fátyolszerűen megnyúlt úszókkal bíró tenyésztőanyagokat a kereskedelemben gyakran *Betta splendens* var. *cambodia* megjelöléssel, magyarul Fátyolosúszójú harcoshalként, vagy csak Fátyolos bettaként, németül Schleierkampffisch néven árusítják.

A szakirodalomban még a következő szinonima neveken írták le: *Macropodus pugnax* var. (Cantor, 1850), *Betta pugnax* (Bause, 1897), *Betta pugnax* var. *Trifasciata* (Köhler, 1906), *Betta pugnax* var. *Rubra* (Köhler, 1907), *Betta trifasciata* (Mattha, 1909), *Betta rubra* (Krüger, 1912); de végül az ichthyológiai rendszertani nomenklatúrában általánosan Regan 1909 évi besorolását, a *Betta splendens* megjelölést alkalmazzák mind a mai napig.

A sziámi harcoshal a Sügéralakúak (Perciformes) rendjének Labirintkopoltyús kúszóhalfélék (Anabantoie) alrendjén belül a Tüskésszárnú kúszóhalszerűek (Belontiidae) családjába, s még ezen belül a Paradicsomhal-formájúak (Macropodinae) alcsaládjához sorolt *Betta* (Bleeker, 1850) nemzetségbe tartozó, kizárólagos édesvízi faj.

Hans-Joachim Richter precíz szakkönyvében (Richter: Das Buch der Labyrinthfische. Neumann-Neudamm Verlag, 1979) a *Betta* nem (genuson) belül összesen 19 fajt ismertet, melyek valamennyien délkelet-ázsiai előfordulásúak és ivarérett hímeik többé-kevésbé területvédő, a konkurens hímek elkergető vagy azzal szembeszálló természetűek. A 19 *Betta*-faj: *B. akarensis*, *B. anabantoides*, *B. balunga*, *B. bellica*, *B. bleekeri*, *B. brederi*, *B. fasciata*, *B. fusca*, *B. imbellis*, *B. macrophthalma*, *B. macrostoma*, *B. pecta*, *B. pugnax*, *B. rubra*, *B. splendens*, *B. smaragdina*, *B. taeniata*, *B. trifasciata*, *B. unimaculata*. E jól elkülöníthető, leírásaikban precízen definiált testi bélyegek (pl. úszósugárképlet, pikkelysor-képlet stb.) által 19 *Betta*-fajba sorolt halak közül azonban rendszeres akvárium tenyésztésre és harcoltató szerencsejátékokra egyedül a *Betta splendens* fajt, illetve annak tenyésztőanyagait alkalmazzák régóta.

A fősorolt fajokból a sziámi harcoshalon kívül csak néhányat tartanak és tenyésztnek akváriumban alkalmilag. Valamennyi faj hímje ivadékgyógyozó, ezért őrzik az ívásra a maga számára kijelölt territóriumot (körletet). A legtöbb Betta-faj hímje szaporodási körzetén belül, a víz színén úszó vagy a színe alatt elterülő levélzetű vízinövények támasztékában a felszínen habfészket épít, vagyis a víz színéről szippantott és nyálával körbevett, tehát nyálkásfalú, apró légbuborékok ezreinek kibocsátásával néhány centiméter magas és tenyérynyi habfészket rak. A megtermékenyített ikrák e védőbölcsőbe szállnak fel és az azokból kibújó parányi lárvákat a hím nagy gonddal őrzik és gondozza (az elpattanó buborékszemeket újjakkal pótolja, a rázkódástól, vízmozgástól a fészkekből alápottyanó ikraszemeket és gyámoltalan lárvákat szájába kapva visszaviszi és visszaköpi a habfészkekbe). Azonban a jávai szájköltő betta (*Betta brederi*), az ugyanonnan származó jávai harcoshal (*Betta picta*) és a kuantáni harcias szájköltő hal (*Betta pugnax*) szintén ivadékgyógyozó hímjei nem a habfészkekben kelő ikrákat s a kikelő lárvákat őrzik a fészek alján őrködve, hanem - amint magyar elnevezéseik is elárulják - a megtermékenyített ikraszemeket a szájüregükbe gyűjtik és e biztonságos, állandó oxigénben friss vízáramlást nyújtó, apai „élő bölcsőben” keltik ki parányi ivadékaikat, s azokat egészen úszóképességük bekövetkeztéig (az „elúszásukig”) továbbra is a szájüregükben tartva védik.

Előfordulás: A sziámi harcoshal hazája főképp a Maláj-félsziget és a külföldiek által a XVI. század óta Sziámnak nevezett Thaiföld. E hatalmas hátsó-indiai területre a *Betta splendens* többnyire elgazosodott, azaz vízinövényzettel sűrűn benőtt álló- és lassan folydogáló vizekben él. Díszállatként való tartása és halviadaloztatási népszerűsége révén azonban sokfelé elterjedt még Délkelet-Ázsiában. Gyakran számára alkalmas természetes vizekbe telepítették, de kerti dísztavacsókban és házi medencékben is elszaporították. Így manapság már Szingapúrban, Laoszban, Kambodzsában és Vietnámban is sűrűn előfordul, s immár nehéz határozottan megállapítani, hogy a sziámi harcoshal ez utóbbi lelőhelyein csupán egykori betelepítése és elszaporodása folytán, avagy netalán eredetileg is előfordult-e már.

Leírása: A természetben élő, eredeti vad alak hímje maximálisan 60 mm hosszúra nő meg. Hátúszójának 1-2 kemény tüskéjét 8-10 lágyabb úszósugár követi. A legyezőszerűen szétterülő farokúszó sugarainak száma 11. A farok alatti alsó úszóban 2-5 kemény sugártüskét 21-26 lágyabb úszósugár követ. A leghosszabb oldalsó pikkelysor pikkelyszáma 27-31 közt változhat.

Az ivari különbségek a már ivarilag fejlődőben lévő, de kivált a már tenyésztett egyedeken szembeötlően jól elkülönülnek. A hímek páratlan úszói nagyobb felületűek, sugaraik hosszabbak a nőstényekénél, ami különösen az úszómeresztgetési próbálkozásaiknál feltűnő. Emellett színeik intenzívebbek. A nőstények színezete kevésbé élénk, úszóik rövidebbek, s az ívási időszakon kívül testükön többnyire sötét, hosszanti sávok láthatók.

Külsőleg nem látható, csak az elpusztult hal kopolyafedőjének eltávolítása után észrevehető anatómiai sajátossága a sziámi harcoshalnak és az Anabantoidea rend valamennyi fajának a labirintkopolyú, illetve e módosult hal-légzőszervnek csupán a rojtos kopolyulemek (a kopolyúszilványok) feletti kopolyúüregben (többnyire a hal szemének magasságában vagy még kevéssel afölött) elhelyezkedő, zezugos, illetve tekervényes, hártyásfalú zsák jellegű része, a garattal és a kopolyulemekes szilványokkal összeköttetésben lévő labirint-szerv. Ez, a légköri levegőfelvételt lehetővé tevő segédlégzőszerv biztosítja az oxigénutánpótlást a vízükre feletti légkörből, a sziámi harcoshal (és rokonai) számára a trópusi, sűrű növényzettel benőtt, s akár 30 °C-ra fölmelegedő vizekben vagy a trópusi pocsolyák, vizesárkok száraz, pangó, sekély, beszáradó tócsáiban is. Evolúciós jelentősége e halak számára rendkívüli, hiszen a monszunos éghajlat és a sekély vízi élőhely szűkös létfeltételei ellenére évezredek

át lehetővé tette az ilyen körülmények között kialakult labirinthalak túlélését, nemzedékeken át való sikeres fennmaradását. Az oxigénhiányos napszakokban és évszakokban az e szervvel bíró halak sűrűbben kényszerülnek a víz színére jönni s onnan levegőt szippantani, hogy pótolják tekervényes segédlégzőszervük elhasznált levegőkészletét, amelyből folyamatosan adnak át oxigént a kopoltyúszilványaik közvetítésével egyetlen vérkörű keringő-pályájuknak.

A kopoltyúk által kiválasztott szén-dioxidot a labirint-kopoltyús hal a labirint-szervéből származó levegőmaradékkal ugyancsak apró buborék alakjában a száján keresztül bocsátja ki. A labirinthalak segédlégzőszervüket még vizük optimális oxigéntartalma esetén (tehát a levegőporlasztással szellőztetett vizű akváriumban) is folyamatosan használják, legfőljebb ilyenkor tágabb időközökben szippantanak levegőt a felszínről. Ezért - bármily különösnek hangzik - a víz fölötti légtértől elzárt labirintkopoltyús hal (pl. ha a medencéje egész terét a víz színe alatt egy rostélylemezrel a felszíntől elzárjuk, vagy szállításkor a labirinthal műanyagzacskóját a lezárás előtt, kellő légtért nem hagyva, túltöltjük vízzel) a víz kellő oxigéntartalma esetén is elpusztul, a szó való értelmében a vízbe fúl. Miután a labirintkopoltyús hal légzőmozgása a víz mindenkor oxigéntartalmától függ, utóbbi pedig elsősorban a víz adott hőmérsékletének a függvénye (5 °C-nál a tiszta víz 12,37 mg, de 30 °C-on már csak 7,53 mg oxigéngázt tud lekötve tartani, ám a bomló szervesanyagok okozta nitrit-szennyeződéstől a víz oxigéntartalma literenként csupán 1,5 mg-ra is süllyedhet), a Betta légzőmozgása a normális 35-ről a szapora 80-ra, sőt kritikus helyzetben akár 250-re is fölgyorsulhat. Erre a harcoshal „légszomjának” gyakoribb csillapításával válaszol: sűrűbben szippant levegőt (s vele oxigént) a víz felszínéről. A labirintkopoltyús halak e járulékos labirint-szerve csak egyedfejlődésük néhány hetes szakaszában, a bettáknál például életük harmadik hetében fejlődik ki, addig a lárvák a bőrükön keresztül, a már kopoltyút fejlesztett zsenge ivadékaik pedig minden más halhoz hasonlóan még csak a kopoltyú útján lélegeznek. Ez a jelenség a biogenetikai törvényszerűség azon tételét igazolja, miszerint az egyedfejlődés az illető faj evolúciós törzsfelődésének a fő fejlődési állomásait, illetve szakaszait ismétli meg. Vagyis a labirinthalak esetében ez azt jelenti, hogy e halak eleinte más csontoshalaknál is kialakult kopoltyúkkal rendelkeztek, s azzal mindaddig jól megélték az éghajlat megváltozásáig, a hajdani egész évre megoszló nagy esőzések teremtette bővebb vízterű és egyben oxigénben gazdagabb élőhelyeiken. Amikor azonban kialakult a hosszú aszályal beköszöntő monszunos klíma a délkelet-ázsiai kontinensen, csak azon fajok egyedei tudták túlélni a hosszas szárazsággal járó oxigénhiányos időszakokat, amelyek kopoltyúin egy kis hártásfalú, tekervényes zacskóból álló segédlégzőszerv kezdett kialakulni avagy mutáció révén örökölték egy ilyen labirintszerv-kezdeményt, ami nemzedékről nemzedékre tökéletesebb képződménnyé alakult. Más szavakkal: a labirintszerv, mint járulékos segédlégzőszerv a labirinthalak evolúciójának egy későbbi szakaszában fejlődött ki e halak kopoltyúján. Mármint fölmerül a kérdés: hogyan lehetséges, hogy a zsenge halivadék jól megvan a labirint-szerv nélkül, míg a fejlettebb, a már hónapos ivadékhal rászorul e segédlégzőszervvel való rendszeres légszippantásokra? Nos, arról van szó, hogy a frissen kikelt ivadék a habfészek légbuborékkerdejében bőven nyer oxigént a buborékokból, amit főleg a bőrén keresztül vesz föl. Amikor meg kirajzik a zsenge ivadék, még az alacsony parti vizek felszíne alatt tartózkodik, ahol parányi kopoltyúi és piciny vérpályája számára elegendő oxigén áll rendelkezésére. Egyébként is a labirinthalak szaporodása sohasem a száraz évszak végére esik, amikor a beszáradó, pangó pocsolyáikban az oxigéntartalom a minimumra csökken, hanem az esős monszunévszakkal elérkező csapadékhullással oxigénben felfrissülő élőhelyek kedvezőbb létfeltételű idejére. Amikor viszont a betták labirintszerve már kialakult - ezt az időszakot nem mindegyik kis betta éli túl, egy részük e szervszerveződési és légvételelátállási tortúrájánál a fellépő komplikációk folytán elpusztul -, attól kezdve minden körülmények közt (tehát vízi életterük megfelelő oxigénellátottsága esetén is) folyamatosan kell a kopoltyúival együtt a labirint-szervét is használnia, azaz rendszeresen a víz

színének közelébe kell emelkednie, hogy a víz fölötti légtérből levegőt szippantva labirintszervét friss levegővel töltsse fel. Bizonyára a monszonnal járó esős, illetve száraz időszakok váltakozásával, az ezzel kapcsolatban korán bekövetkező szaporodási feltételekhez történt egyedfejlődésbeli evolúciós alkalmazkodásukkal függ össze a betták korai ivarérése és viszonylag rövid élete is. A sziámi harcoshalak például már 4-5 hónapos korukban ivaréretté és 18 hónapos korukra már öregekké válnak. Kedvező akváriumi körülmények közt a betták a vadon élő rokonaiknál persze jóval később pusztulnak el, de a tenyésztő betták is csak ritkán élnek tovább két évnél.

Szaporodása, akváriumi tenyésztése: Európába először 1874-ben hozták be a *Betta splendens* import-példányait, mégpedig Franciaországba, ahol azok a neves francia díshalenyésztő, Carbonnie tenyészetébe kerültek. 1892-ben ismét Franciaországba érkezett a második európai import-szállítmány, melynek bettáit Jeunet-nek sikerült nagyobb számban elszaporítania. Németországba 1896-ban Matte szerzett be a bettákból 10 párt egy moszkvai kereskedőtársa révén. Manapság a *Betta splendens* mutáns példányaiból kitenyésztett mesés szép fátyolos-úszójú színváltozatokat tartják az akvaristák világszerte, így nálunk is. Senki sem tudja, hogy az első fátyolosúszójú tenyésztőrzseket ki vagy kik állították elő, de tény, hogy Németországban a brémai Stoop és Hellemann díshalkereskedő-cég 1926-ban elsőként importált az Egyesült Államokból fátyolosúszójú harcoshalakat.

A fátyolosúszójú betta-hímek testhossza a vadonélők 5-6 centiméterével szemben 8-10 cm, a nőstényeké azonban csak 6-7 cm. A fátyolosok színei élénk, ragyogó kék, zöld, vörös, hússzínű, fehér, fekete, barna, valamint ezen színek keverékei lehetnek. Az albínó (teljes festéksejthiányos fehér testű, vöröses szemű) betták rendkívül ritkák.

A fátyolos formaváltozatok közül hát-, farok- és farok alatti úszóinak mérete, szétterpesztési formája törzsenként, sőt egyedenként is nagyon eltérő, amit a harcoshal-tenyésztők a Betta-szépségversenyeiken standard-kritériumok alapján kinevezett bíráló bizottság útján pontoznak, minősítenek. A tenyész-színváltozatok közül (a színintenzitást, a színhatást külön pontozzák) a fekete és a vörös, valamint az igen ritka barna színváltozatúak tenyésztése a más színezetű tenyésztőrzsekénél azért kevésbé eredményes, mert ivadékaik közül sok a terméketlen. Ugyanez vonatkozik a formaváltozatok közül az Angliában és az Egyesült Államokban 1963-ban megjelent osztott farokúszójú fátyolos bettákra is, amelyekből azonban hozzánk egy sem került el. Az osztott úszójúak ívnak ugyan, de a lerakott peték (ikrák) zöme nem termékenyül meg. E kivételektől eltekintve a többi betta tenyésztése az alábbi részletek figyelembevételével nem túl nehéz díshalenyésztői feladat. Ennek köszönhető, hogy a *Betta splendens* és a kereskedelembe (néhol a szakirodalomban is) *Betta splendens* var. *cambodia* néven szereplő kultúrváltozatok többsége a legelterjedtebb, szinte minden díshalkereskedésben megtalálható a rendszeresen árusított díshalak között. A Hátsó-India országaiban viadaloztatás céljára ajánlott harcoshal-hímek árusítói garantálják, hogy a tőlük vásárolható példányok a „harci bettákat” kitenyésztő „nemesítők” legkiválóbb törzséből származnak, ami általában inkább üzleti fogás, mintsem tényszerű állítás. Elvégre a bemutatott Betta-hímek támadási erejét megmutató színváltása és úszófeszítő képessége, netán a tükörképével való szembesülése során támadási mozdulatainak élénksége inkább a jó ivari hormontermelésük, semmint a „harcias példányok” kisselektálásának függvénye. Agressziójuk látványos megcsillantása a jó hormontermelést serkentő kedvező nevelési körülmények függvénye. Ennek érdekében a „harci betták”-nak szánt hímeket külön-külön választva, mérsékelt etetéssel, takarólap fölemeléssel naponkénti egymást láttató, rövid előjátéki tréninggel készítik elő a tenyésztők és a kereskedők a viadalra.

Ami mármost a szíami harcoshal akváriumai szaporítását illeti, e célra egy 15-20 literes szaporítómedencét olyan közepkemény, 7 pH körüli, friss vízzel töltünk fel, amilyen a tenyésztésre kiszemelt szülők tartási vizének hőfoka - megfelelő esetben az 25 °C körüli - volt. A vízoszlop magassága 15 cm-nél ne legyen több. A tenyészmedence azon oldalfalait, amelyek más akváriumokkal határosak, takarópapírral ragasszuk be, mert a tenyészhalakat az üvegen át látott nagyobb halak mozgása zavarja. A medence egyik hátsó sarkába ültessünk „bokrot” alkotó csoportban néhány szál finomlevélzetű hínárt, az ellentétes sarokba pedig néhány, a víz felszínén elterülő levelű, szálas vízinövényt. A szaporításra kiszemelt halakat este helyezzük át az ivatómedencébe, mégpedig előbb a nőtényt, majd belógatott kis üvegben a hímeket, hogy a leendő párt egymáshoz szoktassuk.

Ezután a víz hőfokot fokozatosan 3-4 fokkal a tartási hőmérséklet fölé fűtsük fel, hogy az 28-29 °C legyen. 26 °C alatti hőmérsékleten ugyanis már nem mindegyik hím-betta hajlandó habfészket építeni. Ha a víz hőfok 28-29 °C-ra történt megemelése után a nőtény kifizetett úszókkal kezd a hím elválasztó üvege körül úszkálni, miközben a hasoldalán sötét harántcsíkok jelentkeznek, akkor ez azt mutatja, hogy ikrái már érettek, tehát ikrázásra hajlandó. Ellenkező esetben (ha ezt a készséget az elővigyázatossági próbánk során nem észlelnénk), a nőtény az összeengedés után kitérne a hím udvarlása elől, s az a tőle menekülő nőtényt könnyörtelenül agyonverné.

Amennyiben a kihelyezett nőtény a próba során ikrázásra érettnak mutatkozott, másnap reggel a hímeket engedjük ki az üvegből. Jó, ha víz hőfok ekkor éri el a 28, de legfeljebb a 30 °C-t, mert a hőfokemelkedés serkenti a párzási készséget. A hím ezután elkezd a víz színén elterülő levelek (pl. valiznéria-szálak), vagy a vízre helyezett úszónövények (pl. békalencsék, kagylótutaj, úszó páfrány stb.) támasztékot nyújtó védelmében nyálkásfalú, apró légbuborékok fújásával a víz színén lebegő habfészket építést, ami a fiatalabb hímeknél tovább tarthat, mint a fejlettebbeknél. Amikor a betta-hím a habfészket legalább tenyérnyi kiterjedésben és 3-4 cm vastagságban elkészíti (ez általában a második napon következik be), a fészket alatt elkezdődik az ikrázás. A hím a nőtényt a 15 cm-es víztér magasság mintegy felénél a habfészket alá hajtja, majd kifizetett úszókkal, tüzesen ragyogó színekben pompázva, keringő udvarló mozdulatokkal rövid násztánc után egyszerre csak testével hirtelen átkulcsolja, s óvatosan a hátára fordítja úgy, hogy annak ivarnyílása fölfelé, a habfészket közepetájára essék. A nőtény ekkor 10-15 ikraszemet bocsát ki a petevezetőjéből, amelyeket fölfelé emelkedésük közben a nőtényt átkulcsoló hím nyomban megtermékenyít.

Az apró, 1-1,5 mm átmérőjű, sárgásfehér színű ikrák a héjuk alá zárt olajszerű parányi zárvány fajsúlyt könnyítő, fölhajtó hatása révén a sok ezer apró légbuborékból egymásra épített, ezüstös fehér habfészket alsó buborékai közt akadnak fönn. Egy-egy ilyen ikrázási aktus között az ívó halak rövid szünetet tartanak, majd megpihenve ikrázásuk az ismertetett módon megismétlődik. A 2, sőt 2 és fél óráig elhúzódó ívás folyamán a párzási-ikrarakási aktus harmincszor, sőt olykor ötvenszer is végbemegy.

Az ikrarakás befejeződése után a nőtényt óvatosan fogjuk ki a szaporítómedencéből, mert jelenléte zavarná a hímre háruló ikráörzést. Ha ezt elmulasztanánk, a fészket brutálisan védelmező hím az egyik saroktól a másikig kergetné, majd az egyik sarokba beszorítva alaposan megtépázná, sőt akár agyon is verné szerencsétlen párját, amelynek az ikrázáskor még gyöngéden udvarolt.

Az ikrázás teljes befejeződését egyébként arról vesszük észre, hogy a teljesen leikrázott nőtény már elhúzódik a hímektől, sőt valamelyik sarok növényfedezékében elbúvik az iménti gyöngédségből egyszerre durvává, támadóvá váló hím elől.

Az ikrákból a víz hőfoktól függően 18-30 óra múlva kelnek ki a Betta-lárvák, melyek vesszőnyi parányok egy-két napig, amíg az ikrából hozott szikzacskójuk tápkészletét föl nem emésztik. Ezalatt a habfészek-buborékok rétegétől védetten a fészek alján függeszkednek. A keléstől számított két napig az ivadék gondozó hím a habfészekből netán kipotyogó vagy elúszással próbálkozó, gyámoltalan ivadékát még a szájába kapja s visszavíve a habfészek alá, a buborékok közé „köpi”. Ilyenkor fokozottan ügyeljünk arra, hogy a szaporítómedencét rázkódtatás ne érje, mert a medence véletlen meglökésétől, vagy a medencében megzavart hím megriadó mozdulatától a parányi lárvák tömegesen hullanak ki a habfészekből, biztonságot nyújtó „bölcsőjükből”. A keléstől számított harmadik napon a hímeket is távolítsuk el a medencéből, mert a felszívódott szikzacskójú s immár a habfészket elhagyó, elúszó ivadékokból már jónéhányat elkapna és elnyelne a lanyhuló féltéssel örökdő apa.

A kirajzott Betta-ivadékokat az első napokban csak mikroszkopikus méretű élőeséssel: papucsállatkákkal (Paramecium), szemes ostorosokkal (Euglena), kerekesszárnyakkal (Rotatoria), vagy tojássárgájával etessük, vizüket pedig finom porlasztású levegőoszloppal szellőztessük.

Az első hét végétől, amikor a kis betták szájnyílásába már a mikroszkopikus lényeknél valamivel nagyobb élő esés is befér, etetésüket Cyclops-, vagy Artemia-ráknaupliusokkal (parányi lebegő ráklárvákkal) váltsuk föl, s a kis betták nevelőmedencéjének vízterét belső filtrálóval kezdjük szűrni. Ajánlatos ilyenkor medencéjük vizébe 10 literenként 1-2 mokkás-kanálnyi nem jódozott konyhasót feloldani.

A harmadik héten a kis betták labirint-szerve kifejlődik. Ha az ivadékok ezt a szervképződési életszakaszt átvesztették, tenyésztői munkánk máris sikeresnek ígérkezik. A labirintszerv kifejlődésének idején különösen ügyeljünk arra, hogy a vízoszlop fölötti levegőtér hideg ne legyen, különben a piciny halak mind meghűlnek, s hasonúszókká válnak.

Ettől kezdve a rohamosan fejlődő ivadék-betták már jól etethetők apróra összevágott és alaposan kimosott Tubifex-szel, majd szúnyoglárvákkal, netán csirke- és marhamájkaparékkal. A vízibolhát (Daphnia) és a szárított eleségeket azonban nem annyira kedvelik, ezért műeleségeket csak szükség esetén, s csakis átmenetileg adjunk fiatal bettáinknak. A betták vizének nagyobb hőingadozását kerüljük, mert a sziámi harcoshalak melegigényes állatok, s könnyen meghűlnek. Az egyetlen ívásból származó, akár 2500-5000 ikrából kikelő hal növekedésekor nagyobb nevelőmedencét igényel, hiszen egy sikeres fölnevelés akár ezer vagy még ennél is több, szépen fejlődő s rohamosan növekedő utódot is eredményez. Az ivarilag érni kezdő, 3-4 hónapos hímekeket már tanácsos jól kiválogatni és az értékesítésre s tenyésztésre szánt egyedeket külön üvegekben, mérsékelt élelmezéssel, s csekély vizük naponkénti kicserélésével (a friss víznek mindig az elhasználttal azonos hőfokúnak kell lennie!), egyedenként kezelve továbbnevelni. Szépségük a 4-12 hónapos korig a legmegragadóbb, s ezen életszakaszukban a legaktívabbak is. Ettől kezdve egyre inkább kiütözköznek rajtuk az öregedés jelei és apatikusakká válnak.

Dr. Smith szerint - aki 12 évig élt Sziámban - a szabad vizekből befogott „vad” Betta splendens egyedek harci kedve csupán rövid ideig, maximum 15-20 percig tart. Ugyanakkor egy valamirevaló, harciasságra kitenyésztett Betta hím képes egyfolytában 6 órát verekedni, de kivételes egyedek harci kedve, agressziója - szerinte - 24 órán át tart! Egy átlagos Betta-viadal ideje azonban 3 óra. A harciasságra szelektált törzsekből származó hímekekkel szemben a befogott „vad” hímekek eleve vesztésként indulnak. A viadal Smith állítása szerint csak addig tart, amíg a gyengébbnek bizonyuló hím abba nem hagyja a támadást. Ő nem látott olyan viadalt, amelynél a vesztes fél életveszélyesen megsérült és elpusztult volna. Ennek a megállapításának azonban ellentmondanak azon szemtanúk közlései, melyek szerint a kitérésre módot nem nyújtó, szűk vízi „porondra” zárt harcoshal hímekek közül a gyengébbet a harcia-

sabb, agresszívabb hím alaposan „kikészítette”: úszóit kitépve, törzsét, oldalait agyoncsipkedve, szinte életképtelen nyomorékká sebesítette. 1986-ban Vietnamban, Ho-Si-Minh Város (Saigon) főpiacának díszhalárusító pavilonja polcain tucatjával sorakoztak a „harcis célra kitenyészített bethák” üvegei. A vietnami halviadalon - világosított fel engem az eladó - a „harcis bethák” bizony alaposan „kikészítik” gyengébbnek bizonyuló ellenfelüket, s csak akkor mondanak le a gyengébb fél elleni további támadásokról, ha a nyerő fogadó a vesztes beleegyezésével befejezettnek nyilvánítja a „mérkőzést”, s kifogva a vesztes harcoshalat, megkíméli azt az agresszívabb partner további zaklatásától.

A félcsőrös csuka

Dermogenys pusillus VON HASSELT, 1823

- egyéb magyar elnevezései: Elevenszülő félcsőrös csuka, Thaiföldi félcsőrös csuka
- angolul: Wrestling Halfbeak („birkózó félcsőrű)
- németül: Hechtköpfiger Halbschnäbler („csukafejű félcsőrös”)
- oroszul: Полурыл
- tudományos nemzetségnevének jelentése: Dermo = bőr, genys = alsó állkapocs; fajnevéé pusillus: = igen kicsiny.

Ez a megnyúlt testű, csukaszerű fejjel, a felsőnél jóval előbbre nyúló alsó állkapoccsal bíró, 6-7 cm hosszú, édes- és felsősvízben élő, eleveneket tojó hal a csontoshalak rendszerezése szerint (Greenwood, Rosen, Weitzman és Myers által) a Repülő halak (Exocoetidae) családjának Félcsőrös csukák (Hemirhamphinae) alcsaládjába tartozik.

Előfordulása: Thaiföld, a Maláj-félsziget, Szingapúr, a Nagy és Kis Szunda szigetek édes- és brakkvizei.

Testi sajátosságai: Teste hosszan megnyúlt, oldalról csak kevésbé lapított. Alsó állkapcsa a mozgékony felső állkapocsnál majdnem kétszer hosszabb; az állkapcsok mögötti pofazsák tágulékonyásával a zsákmány bekebelezését segíti elő. E hal elevenesülő (eleveneket tojó); a hím farok alatti úszójának elülső része hímvári párzószervvé, gonopodiummá alakult. Nagy előfordulási körzetének megfelelően színe a sokféle lelőhely szerint változó. A Jáváról származó állatok erősen fénylőn ezüstösek, ráeső fényben kéklőn ragyognak, hasoldaluk ezüstös fehér, kissé sárgás árnyalattal. Alsó kopolyúszegélyeiket egy fekete és gyakran még egy finom piros hosszanti sáv díszíti. Rendszerint egy sötét vállfolt, valamint a mellúszó tövén egy további folt is látható rajtuk. Az úszók sárgásak, olykor kifejezetten citromsárgák, a hímek hátúszóin pedig egy élénk piros folt díszlik, míg a farok alatti úszó elülső széle többnyire fekete. Szemeik zöldes csillogásúak.

Az ivarok megkülönböztetése nem nehéz. A hímek már a párzószervükről, a has alján a farokúszó felé húzódó gonopodiumukról is jól felismerhetők. A nőstények a hímekhez hasonló színezetűek, csupán a hátúszójukról a piros folt hiányzik. A kifejlett nőstény legfeljebb 7 cm hosszú, míg az ugyanolyan korú hím maximálisan csak 6 cm.

Életmódja: A kistemetű félcsőrös csuka élénk, felszín alatti hal, mely a nyílt víztükör alatt lesi a vízbe hulló rovarokból, szúnyogokból, kérészekből, valamint a víz színe alatt úszkáló, apró halakból és szúnyogbábokból összetevődő zsákmányát. A közelébe került vetélytársainak tovakergetésében éppúgy nagy fürgeséget és bátor elszántságot tanúsít, mint zsákmányvadászásakor.

A thaiföldi halviadaloztató játékosok a félcsőrös csukák e bátor kergető és támadó összetűzéseire alapozzák fogadásaikat. A „félcsőrűek” küzdő viadalainak stílusa több vonásában is eltér a betták imponálóan testfitogtató, egymással vetélkedő harcaitól. Míg a bettáknál az egymást fölingerlő mozgássorok egyre bőszebb, egymáson sebeket ejtő, a fenyegető terpeszű úszókat megcsonkító támadásokká fajulnak, addig a hím félcsőrös csukák vízszín alatti villámgyors összecsapásaikkal s inkább csak az ellenfelük fejére mért harapásaikkal nyerik el a „bajvívásukra” fogadók tetszését. Egy-egy összeakaszkodó támadásukkor nemritkán előfordul, hogy a „birkózók” állkapcsaikat egymáséba zárva, makacs harapási erőhelyzetükben igyekeznek egymást kifárasztva legyűzni. A harcoló félcsőrös csuka-hímek hegyes állkapcsú szájuk maró harapásaival komoly sebeket is ejtenek egymás testén, ami a nagyobb sebesülést elszenvedett fél elhullásához vezet. Az Uránia Állatvilág (1969) állítása szerint: „Míg a vadon élő halak már 15-20 perc múlva abbahagyják a küzdelmet, addig a kitenyésztett példányok a legkülönbébb fogások alkalmazásával órák hosszat viaskodnak egymással.” Majd e hóbort-hoz hozzáfűzi: „Reméljük, hogy ez a méltatlan játék ma már vesztett közkedveltségéből, hiszen - a bikaviadalokhoz hasonlóan - a ma emberéhez méltatlan ösztönök kielégítését szolgálja.” A nagyfelületű, lapos tálban viadaloztatott félcsőrös csukákkal folytatott halviadalok Thaiföldön csak régebben voltak elterjedtek. A századfordulón még sokfelé előszeretettel üzték, majd e játékdívat mindinkább alábbhagyott, s manapság a legtöbb thaiföldi fogadóhelyen csak a bettákat használják fel harcoltatásra és egyúttal Betta-szépségversenyek rendezésére.

Szaporodása, akváriumai tenyésztése: A thaiföldi félcsőrös csuka, mint már jeleztük, eleven-szülő, s ebből gyaníthatnánk, hogy szaporítása igazán egyszerű díszhaltenyésztői feladat. Sajnos, nem így van. A félénk állatok széles, de alacsony vízoszlopú, tágas és jól letakart medencét igényelnek. Vízükhöz kevés só hozzáadást (10 literenként 2-3 teáskanálnyi jódozatlan konyhasót), s csupán 20-22 °C vízhőmérsékletet kívánna. Kis félcsőrös csukaínk megfelelő élelmezése sem könnyű: legideálisabb eledelük a víz színére helyezett, csonkaszárnýú tenyésztőrszról való vagy etetés előtt dohányfüsttel elkábitott muslica, a Drosophila, amelyet ecetmuslicaként, vagy gyümölcslégy néven is említenek. Ezen élőeleséggel való rendszeres ellátásához a Dermogenys pusillusokat tartó akvaristának célszerű Drosophila-tenyészeteket beállítani. Ezenkívül még szúnyoglárvákkal, vízibolhákkal és kandicsrákokkal etethetjük félcsőrös csukaínkat. A Tubifex-et kevésbé szeretik. Az ivarérett hímeke vad rivalizálásuk miatt külön medencében tartsuk. A szaporításhoz egy hím legfeljebb 2-3 nősténnyel kerüljön közös akváriumba, melynek már jelzett alacsony (20-22 °C) vízhőmérsékletét fűtéssel ne emeljük. A helyiségfűtéstől vagy a melegebb éghajlatból adódó, egy-két fokkal való víz-hőmérséklet emelkedés még megengedett.

A hím udvarlása és párzása érdekes látványt nyújt. Az importáltak kedvező esetben is csak 1-2 életképes nemzedéket hoznak létre, utána a nőstények csak életképtelen koraszülötteket tojnak ki petevezetőjükből. Nem megfelelő tartási körülmények (gyakori háborítás okozta stressz, nem megfelelő élelem nyújtása, magasabb vízhőmérsékleten tartás) esetén azonban az akvárium-ban született nemzedékből való nőstényeknél is előfordul az életképtelen utódok kihordása. Jól szaporodó párok birtokában a termékeny nőstény 6-8 hetenként 12-20 kicsinyt hoz világra. Az 1 cm körüli testhosszal megszülető, már úszni és táplálkozni tudó ivadék etetését mindjárt meg-kezdhetjük frissen keltetett Artemia- vagy Cyclops-naupliusokkal. Az újszülött csukaivadéknak még nincs meghosszabbodott alsó állkapcsa, az csupán fejlődésük során nő a felső állkapocs elé.

A Dermogenys pusillus már régóta kedvelt díszhal, de első európai importja (1905) óta mindig csak időnként, alkalmilag jelent meg a díszhalüzletekben. Az ismertetett okok folytán akvarista körökben sohasem tudott bármikor beszerezhető, rendszeresen tenyésztett, népszerű díszhallá válni.

A halviadaloztatás a biológus szemével

A hátsó-indiai népek körében hagyományosan szórakoztató s népi szerencsejátékként elterjedt játszmák nyerni vágyó fogadóit és izguló szurkolóit aligha érdeklik a harcias viselkedésű hím halak küzdelmének kiváltó okai, agresszív összetűzéseik biológiai indoka. Annál inkább foglalkoztatják e kérdések az állatélettannal, valamint az állatok viselkedésének megfigyeltével foglalkozó etológus kutatókat.

Az állatok támadó viselkedése az esetek többségében egy másik faj egyede ellen irányul. Nem tévesztendő össze az agresszióval, ami az állatoknál a szociális viselkedés kirívó jelensége, és a fajtársak közötti viszony egyik jellemzője. Az egymás ellen támadó és egymás megsebesítésére törekvő, azonos fajhoz tartozó hím halak tehát a felfokozott ingerlékenységű állati agresszió megtestesítői.

Tévedés volna azonban azt gondolni, hogy az agressziót csakis a viaskodó sziámi harcoshalak és az összekapó thaiföldi félcsőrös csukák produkálják a halak világában. Sok másféle családba tartozó hal ivarérett hímjei is összeakaszzkodnak egymással, s rivalizáló összetűzésük a már ismertetett harcoló halakéhoz hasonlóan, teljes mértékben ritualizálódott, azaz nemzedékeken át öröklött fajspecifikus mozgásmechanizmusok szertartása szerint megy végbe ellenfeleikkel szemben. Az akvaristák közkedvelt bölcsőszájú halai (Cichlidae) például szemből vagy oldalról közelítik meg a riválist, s különféle imponáló pózokban fenyegetik azt. Közben erős vízáramot hajtanak a másik oldalszervére, ezzel mérik fel az erőviszonyokat. Az *Apistogramma wickleri* nevű törpe-cichlida pedig a farokcsapásával keltett vízárammal a vetélytársát hátrafelé nyomja el. Több bölcsőszájú tarkasügérfaj meg a húsos ajkaival egymás szájába kapaszkodó, „kiszorítósdí” küzdelmet választja. A felületes szemlélő ezt holmi „csókolózásnak” vélné, de a jó ideig eltartó ide-oda ingázó erőlködés aztán egészen más kapcsolatra vall. Az egyik, körzetét védelmező hím elkapja betolakodónak hitt, őt háborító riválisának alsó vagy felső ajkát, s így összeakaszkodva megpróbálja hím vetélytársát előre tolni, majd hátra vonó huzigálással meghátrálásra kényszeríteni. Igazi „erőpróba” ez, a javából! Az erő fogytával az egyik végül is feladja a reménytelennek tűnő huzakodást, s eleresztve ellenfele száját, összehúzott úszókkal tovaúszik, vagyis lemond a további küzdelemtől. Ha viszont a kitartóbb fél nem ereszti el riválisát, vagy a gyengébbik a medence szűk korlátai miatt nem tud tovamenekülni, s a hiányos fedezék miatt üldözője elől elbújni sem képes, az erősebbik agressziója a területzavaró gyengébb felet alaposan megtépázhatja, sőt akár erős harapásaival el is pusztíthatja. A szabad természetben ez nemigen történhet meg, csakis az akvárium zárt falai közt fajulhat idáig, ahol nincs lehetőség a meghátráló elmenekülésére. Ugyanez történik a sziámi halviadatok még ennél is korlátozóbb viszonyai (a küzdőtál vagy kád szűk méretei és teljes búvóhelyhiány) közepette. Még sok más példát is sorolhatnánk az afrikai Malawi- és Tanganyika-tó üreglakó sügerei, a délkelet-ázsiai paradicsomhalak, vagy akár a melegtengeri korallszirtek sörtefogó pillangósügerei és rózsalakó szimbionita halainak köréből. Az említett rózsalakó- vagy anemonahalak például széles mellúszóik legyezőgető erélyes mozdításával vízáramot hajtanak riválisukra, így próbálják azt meghátrálásra bírni. A sörtefogúakhoz tartozó, igen hosszú orrú csipeszhalak pedig homlokukkal szemközt taszigálva egymást, a fejükkel való lökésekkel igyekeznek ellenfelüket a körletükből való távozásra kényszeríteni.

Az agresszió tehát fajonként eltérő rituális mozgásokkal, különböző hevületű ingerlékenységgel, s más-más erő kifejtésű hevesiséggel megy végbe. Az ellenségeskedést, az egyik területvédő hím körletén belül az oda érkező elűzését avagy a vele való összetűző „birkózást”, a természetben a már ikrázóhelyet kiválasztott, vagy ott épített ikrafészket, netán kikelt ivadékát féltő, ivadékgondozó halak territórium-, illetve ivadékféltése és az odatévedő vagy betolakodó rivális megpillantása, mint kulcsinger (azonnal kiváltott feltétlen reflex) indítja el. A harcias

készségű hímnél a kulcsinger azonnal kiváltja az ellenféllel szembehelyezkedő rivalizálást, például a sziámi harcoshal híme esetében - mint már szóltunk erről - a saját tükörképének a pusztá megpillantása már imponáló póz föl vételét, majd a tükörképnek való nekirontást, az üvegfalon keresztül mind „közelebb jövő” tükörképi „rivális” harapdálását, tehát egy sor rivalizáló rituálét (mozgássort) indukál.

A gerincesek, s köztük a halak agresszív viselkedésének szabályozását a hormonrendszer végzi. A támadásra való készenléti állapot szintjét az androgén, az ösztrogén és a luteinizáló hormonsoportok állítják be; a gyors válaszkészséget az adrenalin; a hosszabb ideig tartó stresszhelyzet elviselésének képességéért pedig a mellékvesekéreg hormonjai felelősek.

Az agresszivitás szintje a halakban is - akár minden más gerincesnél - szorosan összekapcsolódik az androgén hormonokkal, s azok közül is a tesztoszteron befolyásolja a legerősebben a támadó magatartást. Termelődésének mértéke az akciót kiváltó ingerek jelenlétében fokozza a küzdelem intenzitását és időtartamát. Amíg az ivari hormonok a hal támadási készségét és a küzdő készségét növelik, addig az adrenalin a szimpatikus idegrendszert mozgósítva készíti fel a szervezetet a harcra vagy a védekezésre, hozza szinkronba a harcoló hal szervezetét a pillanatról pillanatra változó külső megterhelésekkel. Maga az adrenalin tehát nem teszi a harcoshalat agresszívvé, hanem ehelyett inkább arra készíti fel, hogy az agresszív összecsapásokban eredményes legyen. Az adrenalin ugyanis elősegíti a hipofízis (agyalapi mirigy) elülső lebenyében az adenokortikotrop hormonnak (ACHT) a kiválasztását, az ACHT pedig serkenti a mellékvesekéreg hormonjainak a termelődését, és ezen az áttételen keresztül készíti fel a harcoshal szervezetét a hosszabb ideig tartó stresszhelyzet elviselésére.

A Thaiföldön és más távolkeleti országokban harcra fogott betta- és félcsőrös csuka-hímek szervezetében támadásra készítő és harcolás közben hosszabb stresszhelyzet elviselését segítő hormonális s ideglettani-etológiai folyamatok mennek végbe. A szóbanforgó két sziámi halfajnál mind a hormontermelődés mértéke, mind agressziójuk a többi agresszív viselkedésű halfajokénál nagyobb. Ráadásul a halviadaloztató fogadók egyfelől a leghevülékenyebb agresszív törzsek „harci bettaiból” és „harci félcsőrös csukáiból” választják ki a „harcosaikat”, másfelől ügyes serkentő fogásokkal (ingerpróbáló előmustrákkal, kitéréseket korlátozó szűk küzdőtérrel stb.) a maximális agressziót igyekeznek kihozni választott harcoló halaikból.

Persze a délkelet-ázsiai halviadaloztatók kis „élő játékszereik” testében lejátszódó eme élet-tani folyamatokkal, sem azok további sorsával mit sem törődnek. Számukra a küzdő halak pompájában és mozdulataiban való gyönyörködés, de legfőképpen az izgalmat keltő szerencsejáték remélt sikere a fontos, mely utóbbi a fogadások tétjeitől függően nemritkán tetemes nyereségösszeget hoz. Ám ugyanakkor sokat is lehet veszíteni, s Thaiföldön gyakorta előfordul: a sziámi halviadatok nem egy játékost teljes anyagi romlásba döntenek. Csakhogy ebben az össz népi szenvedélyben a rendszeres adóbevétel révén az állam maga is érdekelt, ezért az állati jogok európai szerződésére hivatkozó állatvédő szervezetek aligha fogják tudni e nyilvános viadalokat a délkelet-ázsiai országokban valaha is betiltatni. Legföljebb a játékszabályok bizonyos „finomításait” írhatják elő. Például a nyilvános ellenőrzött játszma-knál megszabhatják, hogy a harcoló halak ne a gyengébbik állat végkimerítéséig, agyonsebzéséig tartsanak, de a csupán félig „kikészített” vesztes hallal a továbbiakban már mit lehet kezdeni? Ugyan ki fog az ilyen sebesült hal karanténos gyógykezelésével a továbbiakban bibelődni? Állatvédői szemmel a sziámi halviadal ugyanolyan embertelen állatkínzás, s éppoly brutális, emberhez méltatlan „állatheccelő hisztéria”, mint a kakasviadal, vagy a bikaviadal, s ezzel az érvvel nehéz vitatkozni. Még akkor is, ha a betta-viadalok órákig is eltarthatnak anélkül, hogy a gyengébbik hal úszói teljesen elrongyolódának és testét sebek borítanák.

A sziámi halviadatok „sportszennedélye” olyan mélyen gyökerezik az ottani nép szórakozási szokásaiban, hogy minden játékszabály ellenére is tovább dívik majd a lakosság körében.

Irodalom

Axelrod, Herbert - Schultz, Leonard: Handbook of Tropical Aquarium Fishes. 1955. New York - Toronto - London. 381. és 532. old.

Csányi Vilmos szerk.: Agresszió az élővilágban. Natura, 1986.

Horn Péter - Zsilinszky Sándor: Akvarisztika. 9. kiadás. Mezőgazdasági Kiadó, 1996. 244-245. és 294-301. old.

Lányi György: A harcos hal, az akvárium díszje. Búvár X. évf. 2. szám, 1944. február hó. 45-47. old.

Lányi György: Élet a víz tükre alatt. Gondolat, 1961. 287-290. old.: Fogadás - halviadalra

Lányi György: Meglepő dolgok állatokról. Gondolat, 1980. 75-86. old.: Harc és behódolás az állatvilágban

Lányi György - Wiesinger Márton: Akvarisztika. Művelt Nép Kiadó, 1955. 125-126. old.

Lorenz, Konrad: Das sogenannte Böse. Zur Naturgeschichte der Aggression. Borotha - Schoeler Verlag, Wien, 1969.

Richter, Hans-Joachim: Das Buch der Labyrinthfische. Neumann-Neudamm Verlag, Melsungen - Berlin - Basel - Wien, 1979. 82-91. old.

Uránia Állatvilág: Halak - Kétféltűek - Hüllők kötete. Gondolat, 1969. 120. és 168. old.